

"FORS TILIDA TASHQI TANA A'ZOLARI BILAN BOG'LIQ MAQOLLAR TAHLILI"

Sobirova Shahrizoda

TDSHU 1-kurs magistranti

Annotatsiya : Mazkur maqolada fors tilidagi tashqi tana a'zolari bilan bog'liq maqollar tahlil etiladi. Maqolalarning tarkibida tana a'zolarining tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan qanday semantik yuklama va obrazlarga ega ekani ochib beriladi. Tahlil davomida 50 ga yaqin maqol namunasi tanlab olinib, ularning tarjimai, ichki ma'nosi hamda madaniy konnotatsiyasi yoritilgan. Shuningdek, maqolalar orqali fors xalqining estetik qarashlari, ijtimoiy qadriyatlari va til manzarasi aks ettiriladi. Ishda faqat fors tilidagi ilmiy va og'zaki manbalar asosida izlanish olib borilgan.

Kalit so'zlar : fors tili, maqol, tana a'zolari, paremiologiya, madaniy semantika, til manzarasi, xalq og'zaki ijodi.

Tillar inson tafakkuri, ijtimoiy ong va madaniy tajribaning eng muhim aks ettiruvchisi sifatida har bir xalqning dunyoqarashi va qadriyatlar tizimini o'zida mujassam etadi. Shu ma'noda, maqollar milliy tafakkur, xalq hayoti va urf-odatlarining ramziy ifodasi bo'lib, har bir tilning ichki kuchini, madaniy boyligini ochib beruvchi noyob manbalardan biridir. Fors tili ham bu borada istisno emas: unda jamlangan maqollar xalqning asrlar davomida shakllangan bilimi, tajribasi va estetik qarashlarini ifodalaydi. Tilshunoslikda maqollarni o'rganish paremiologiya deb ataladi va bu yo'nalishda so'z birliklarining shakli, mazmuni, semantikasi hamda madaniy konnotatsiyalari muhim o'rin tutadi. Xususan, inson tanasining tashqi a'zolari bilan bog'liq maqollar tilda juda faol va ramziy yuklamaga ega bo'lgan elementlar hisoblanadi. Bunday maqollar orqali nafaqat tilning poetik jihatlari, balki xalqning inson tanasiga bo'lgan munosabati, estetik talqini va ijtimoiy stereotiplari ham

namoyon bo‘ladi. Mazkur maqolada fors tilida qo‘llaniladigan va inson tanasining tashqi a‘zolari bilan bog‘liq bo‘lgan maqollar tanlab olinib, ularning lingvistik, semantik va madaniy tahlili amalga oshiriladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — fors tilidagi tanaviy maqollar orqali bu tilda ifodalangan xalqona tafakkur, til manzarasi va madaniy semantikaning xususiyatlarini aniqlashdir. Shu bilan birga, maqolalarning tarjimasi, kontekstual talqini hamda ularning boshqa tillardagi ekvivalentlariga oid mulohazalar ham keltiriladi. Mazkur tahlil faqatgina fors tilidagi yozma va og‘zaki manbalar asosida olib borilgan bo‘lib, tadqiqotda tanlangan maqollar soni ellikka yaqinni tashkil etadi. Ularning har biri ayrim tana a‘zosi bilan bog‘liq bo‘lib, bu a‘zolar orqali shakllangan tasvirlar xalqning madaniy-estetik qarashlarini aks ettiradi. Tadqiqot natijalari nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, tarjimashunoslik va paremiologiya sohalariga ham qo‘shimcha ilmiy yondashuvlarni taklif etadi.

Nazariy asoslar va metodologik yondashuv. Maqollarni lingvistik jihatdan o‘rganish paremiologiya fanining markaziy yo‘nalishlaridan biridir. Paremiologiya (yunoncha paroimia – maqol) xalq og‘zaki ijodining barqaror, qisqa, obrazli va aforizm xususiyatiga ega birliklarini o‘rganadi. Ushbu maqolada tana a‘zolari ishtirok etgan maqollar tilning semantik darajasida qanday ishlashini, ularning madaniy konnotatsiyasi va ramziy yuklamalarini tahlil qilish asosiy vazifa sifatida belgilanadi.

Fors tilshunosligida maqollarni o‘rganish o‘ziga xos an’anaga ega. Jumladan, zabardast olimlar — Dr. Muḥammad Ja‘far Yaḥyaqqī, Dr. Ḥamīd Riḏā Shakūrzādah, Dr. Manūchihr Āzmāyish kabi tadqiqotchilar xalq og‘zaki ijodining ramziy tabiatini, ijtimoiy kontekstini va mantiqiy asoslarini chuqur o‘rganganlar. Ularning ishlari asosida tanlangan maqollar lingvistik, semantik va madaniy jihatdan tahlil qilinadi.

Metodologik jihatdan mazkur tadqiqotda quyidagi yondashuvlar qo‘llaniladi:

- Lingvistik tahlil: maqollarda ishlatilgan tana a'zosi nomlari (ko'z, og'iz, qo'l, oyoq, burun, bosh va h.k.) qanday semantik rol o'ynashi, qanday so'z birikmalari va metaforalarda qo'llanishi o'rganiladi.
- Madaniy-semantik yondashuv: har bir maqolda tanlangan tana a'zosi qanday ramziy ma'no kasb etgani, u orqali qanday axloqiy, estetik yoki ijtimoiy tushunchalar ifodalangani ko'rib chiqiladi.
- Tarjimashunoslik nuqtai nazari: maqollar tarjima qilinib, ularning o'zbek tilidagi yaqin ekvivalentlari bilan solishtiriladi; bu orqali milliy tafakkurdagi umumiylik va farqlar ochib beriladi.

Tadqiqotda foydalanilgan materiallar to'liq ravishda fors tilidagi yozma va og'zaki manbalar asosida tanlab olingan bo'lib, ular orasida maqollar to'plamlari, paremiologik lug'atlar, xalq ertaklari va zamonaviy fors adabiyoti namunalaridan foydalanilgan.

شودمی پر نگاه یک از ، را ندیده دنیا تنگ چشم 1.

Tarjimasi: Dunyoni ko'rmagan tor ko'z bir qarash bilan to'ladi.

Tahlil: Bu maqolda چشم (ko'z) elementi odamning ko'rish darajasi, dunyoqarashi, tajribasi bilan bog'lanadi. "Tor ko'z" metaforasi tor fikrlilik, yetarli tajribaga ega emaslikni bildiradi.

Madaniy izoh: Fors madaniyatida ko'z faqat sezgi emas, balki donolik va sinov timsoli hisoblanadi. Bu maqol tajribasiz odamlar tezda to'yinadi degan g'oyani ifodalaydi.

گوش اگر گوش تو و ناله اگر ناله ی من / آنچه البته به جایی نرسد فریاد است 2.

Tarjimasi: QuLoq senga, nola mendan — lekin natija bo'lmasa, bu faqat faryoddir.

Tahlil: Bu maqolda گوش (quloq) orqali tinglash (eshitish) va befarqlik masalasi yoritiladi.

Madaniy izoh: Fors adabiyotida quloq — idrok va qabul qilish belgisi. Bu maqol befarqlik va e'tiborsizlik muammosini tanqid qiladi.

● 3. باد بر دهمی سبز سر سرخ زبان

Tarjimasi: Qizil til yashil boshni shamolga topshiradi.

Tahlil: Bu yerda زبان (til) va سر (bosh) o'rtasidagi munosabat xavf va natijani ko'rsatadi.

Madaniy izoh: Juda mashhur fors maqollaridan biri. Og'zaki gapning oqibatlari haqida ogohlantiradi. "Qizil til" — xavfli so'z, "yashil bosh" — begunoh inson.

4. دست بالای دست بسیار است

Tarjimasi: Qo'l ustidan yana qo'llar bor.

Tahlil: دست (qo'l) kuch, imkoniyat va ustunlik belgisi sifatida ishlatilgan.

Madaniy izoh: Bu maqol kamtarlik g'oyasini targ'ib qiladi: har doim sendan ustun odam bo'lishi mumkin.

5. بینیات را بالا نگیر!

Tarjimasi: Burningni baland tutma!

Tahlil: بینی (burun) kibru havoning ramzi sifatida ishlatilgan.

Madaniy izoh: Burunni baland tutish – fors tilida maqtanchoqlikni ifodalaydi. Bu maqol kibrdan tiyilishga chaqiradi.

6. نکن درازتر خود گلیم از را پا

Tarjimasi: Oyoqni gilamingdan uzoqroqqa cho'zma.

Tahlil: پا (oyoq) bu yerda harakat, imkoniyat, tajovuz timsoli.

Madaniy izoh: Bu maqolda “gilam” – imkoniyat doirasi, oyoq esa bu doirani bosib o‘tishga urinishni bildiradi. O‘z chegarangni bil degan fikr ilgari suriladi.

چشم بینا بهتر از عصای نابیناست. 7.

Tarjimasi: Ko‘ruvchi ko‘z ko‘rlar tayoqchasidan afzal.

Tahlil: چشم (ko‘z) – ong va idrok timsoli, عصا (tayoq) esa tashqi yordam vositasi.

Madaniy izoh: Ma’naviy ko‘rlik va mustaqil fikrlashni farqlashga asoslangan maqol. Fikriy mustaqillik ustun qo‘yiladi.

دهان بسته، هزار در بسته را باز می کند. 8.

Tarjimasi: Yopiq og‘iz mingta yopiq eshikni ochadi.

Tahlil: دهان (og‘iz) – nutq va so‘zlashuv markazi sifatida tahlil qilinadi.

Madaniy izoh: Bu maqol sukutning qudratini ifodalaydi. Fors madaniyatida ko‘p gapirmaslik – donolik belgisi.

دل به دل راه دارد. 9.

Tarjimasi: Yurakdan yurakka yo‘l bor.

Tahlil: دل (yurak) – hissiyot, samimiyat va ichki aloqa markazi sifatida talqin qilinadi.

Madaniy izoh: Bu maqol hissiy yaqinlik, tushunish va ichki aloqaning kuchini anglatadi. Fors adabiyotida yurak – ilohiy muhabbat ramzi.

10. از سر سیری است که نان را لگد می‌زنند.

Tarjimasi: To‘ygan odamgina nonni tepadi.

Tahlil: سر (bosh) – holat, daraja belgisi, نان (non) esa hayot ne‘mati sifatida ko‘riladi.

Madaniy izoh: Bu maqol beqadrilik va noshukurlikni tanqid qiladi. “To‘qlik” – loqaydlik, “non” – qadrlash lozim bo‘lgan ne‘mat.

11. کور حسود چشم.

Tarjimasi: Hasadgo‘yning ko‘zi ko‘r bo‘lsin.

Tahlil: چشم (ko‘z) bu yerda hasad, salbiy energiya va yomon niyat belgisi sifatida ishlatilgan.

Madaniy izoh: Fors madaniyatida “ko‘z tegish” va “hasad nazari”dan ehtiyot bo‘lish qadimiy ishonchdir. Bu maqol duo (la‘nat) shaklida ifodalanib, yovuz nazarga qarshi kurash ifodasidir.

12. گوش شنوا، پند پذیر است.

Tarjimasi: Eshituvchi quloq nasihatni qabul qiladi.

Tahlil: گوش (quloq) eshitish va idrok qilish bilan bog‘liq.

Madaniy izoh: Fors madaniyatida quloq faqat fizik eshitish emas, balki ichki ochiqlik va dono bo‘lish belgisi. Ushbu maqol ochiq qalb va o‘zini takomillashtirishga tayyorlikni targ‘ib qiladi.

13. زبان تلخ، دل پر درد دارد.

Tarjimasi: Achchiq til – og‘riqli yurak belgisi.

Tahlil: زبان (til) – tashqi ifoda vositasi; دل (yurak) – ichki holat, tuyg‘ular.

Madaniy izoh: Tashqaridan dag‘al ko‘ringan insonning aslida ruhiy jarohatlari borligini bildiradi. Fors adabiyotida yurak – inson ichki dunyosining timsoli.

14. كف دست، زیر سنگ پنهان نمی ماند

Tarjimasi: Kaft tosh ostida yashirinib qolmaydi.

Tahlil: كف دست (kaft) ochiqchilik, haqiqat belgisi; سنگ (tosh) – og‘irlik, yashirishga urinish.

Madaniy izoh: Bu maqol haqiqat har doim fosh bo‘ladi degan g‘oyani targ‘ib qiladi. Fors tilida “kaft” – oshkoralik timsoli.

15. دماغ کسی را سوزاندن

Tarjimasi: Kimningdir miyasini kuydirmoq.

Tahlil: دماغ (miya/burun so‘zidan yasalgan obrazli ibora) fikrlash, hissiyot markazi sifatida ishlatilgan.

Madaniy izoh: Bu maqol kimnidir g‘azablantirish yoki juda bezovta qilish ma’nosini beradi. Fors iboralari ko‘pincha psixologik holatlarni tana orqali ifodalaydi.

16. با چشم بسته نمی توان راه رفت

Tarjimasi: Yopiq ko‘z bilan yo‘l bosib bo‘lmaydi.

Tahlil: چشم (ko‘z) – bilish, idrok vositasi.

Madaniy izoh: Bu maqol ongli qaror, tafakkur va kuzatishsiz ish qilish oqibatlarini tanqid qiladi.

17. دست کسی را رو کردن

Tarjimasi: Kimningdir qo‘lini ochib qo‘yish.

Tahlil: دست – niyat, reja yoki yashirin amallar timsoli.

Madaniy izoh: Fors tilida bu ibora kimningdir sirini fosh qilish, yuzini ochish ma’nosida ishlatiladi.

18. سر به زیر بودن، نشان ادب است

Tarjimasi: Boshi egik bo‘lish – odob belgisidir.

Tahlil: سر (bosh) – kibru hurmat, itoat ramzi.

Madaniy izoh: Fors madaniyatida egilgan bosh kamtarlik va hurmat belgisi sanaladi.

19. کسی که گوش ندهد، پشیمان می شود

Tarjimasi: Quloq solmaydigan kishi pushaymon bo‘ladi.

Tahlil: گوش – eshitish, e’tibor markazi.

Madaniy izoh: Bu maqol maslahatga ochiq bo‘lmagan odam oxir-oqibat zarar ko‘radi degan fikrni ilgari suradi.

لب فرو بستن، عقل را نشان می دهد. 20.

Tarjimasi: Labni yopish aql belgisidir.

Tahlil: لب (lab) – soʻzning chiqish manbai.

Madaniy izoh: Kamgaplik, mulohazakorlik va sukut – fors madaniyatida donolikka teng.

چشم چرانی کار شیطان است. 21.

Tarjimasi: Koʻz bilan yomon qarash shayton ishi.

Tahlil: چشم چرانی – yovuz yoki sharmandali qarash.

Madaniy izoh: Bu maqol axloqiy nazorat, halol nigoh tushunchasini aks ettiradi.

بینی در کار دیگران نکن. 22.

Tarjimasi: Burunningni boshqalarning ishiga tiqma.

Tahlil: بینی – cheklanmagan aralashuv ramzi.

Madaniy izoh: Bu maqol haddan oshmaslik va shaxsiy hayotga hurmatni targʻib qiladi.

دهن لق، راز را فاش می کند. 23.

Tarjimasi: Boʻsh ogʻiz sirni ochadi.

Tahlil: دهن – soʻz chiqadigan joy, لق – boʻshliq, nazoratsizlik.

Madaniy izoh: Sir saqlash madaniy qadriyat sifatida yuqori baholanadi.

24. زبان را نگه دار، تا کارت نگه داشته شود.

Tarjimasi: Tilingni tut, ishing saqlanadi.

Tahlil: زبان – gap, fikr.

Madaniy izoh: Ehtiyotkorlik va til ustida nazorat barqarorlik kaliti sifatida ifodalanadi.

25. چشم، دریچه دل است.

Tarjimasi: Ko‘z — yurakning derazasidir.

Tahlil: چشم – sezgi va hissiyotlar aks ettiruvchisi.

Madaniy izoh: Ko‘z orqali insonning qalb holatini ko‘rish mumkin, deyilgan.

26. دست دادن، نشانه دوستی است.

Tarjimasi: Qo‘l uzatish – do‘stlik belgisidir.

Tahlil: دست دادن – hamkorlik va do‘stona munosabat.

Madaniy izoh: Salomlashish harakati fors madaniyatida aloqaning boshida turadi.

27. پشت سر کسی حرف زدن، بی ادبی است.

Tarjimasi: Orqadan gapirish – odobsizlikdir.

Tahlil: پشت سر (boshqalar orqasidan) – yashirin, nopok harakatlar konteksti.

Madaniy izoh: Tuhmat, g‘iybat, va soxtalikni rad etuvchi maqol.

28. گوش مردم، دروغ را باور نمی‌کند.

Tarjimasi: Odamlarning qulogʻi yolgʻonni qabul qilmaydi.

Tahlil: گوش – haqiqatni anglaydigan vosita sifatida.

Madaniy izoh: Bu maqol xalq donoligiga, intuitsiyaga ishonch bildiradi.

29. دست خالی رفتن، شرمندگی دارد.

Tarjimasi: Qoʻl boʻsh borish – uyatdir.

Tahlil: دست خالی – hech narsa olib bormaslik.

Madaniy izoh: Mehmondoʻstlik, sovgʻa olib borish anʼanasi fors madaniyatida muhim.

30. لب شیرین، دل را شیرین می‌کند.

Tarjimasi: Shirin lab yurakni shirin qiladi.

Tahlil: لب شیرین – yoqimli soʻz, mehrli muomala.

Madaniy izoh: Bu maqol ijobiy nutq, muomala va samimiyatning kuchini taʼkidlaydi.

Xulosa: Tashqi tana aʼzolari bilan bogʻliq fors maqollarining tahlili natijasida aniqlanishicha, fors tili va madaniyatida inson tanasining ayrim qismlari — xususan koʻz, quloq, til, bosh, qoʻl, burun, yurak, lab kabi aʼzolar — nafaqat biologik funksiyalari, balki chuqur ramziy, axloqiy va madaniy mazmunlar bilan yuklangan.

Har bir maqol nafaqat soʻz boyligini kengaytiradi, balki xalqning dunyoqarashi, qadriyati, axloqiy meʼyorlari va madaniy pozitsiyasini aks ettiradi. Tahlil qilingan 30 dan ortiq maqollarda koʻz — idrok va hasad, quloq — eshitish va qabul qilish, til — donolik va fitna, bosh — izzat va kamtarlik, qoʻl — kuch va doʻstlik, burun — kibr, yurak — samimiyat va dard, lab — yoqimli nutq va odob timsoli sifatida namoyon boʻldi. Bu esa, tildagi frazeologik birliklar orqali madaniyatning koʻzgudek aks etishini yana bir bor tasdiqlaydi. Maqollar tili qisqa, ammo mazmuni keng boʻlib, ular koʻp hollarda kinoya, tashbeh, metafora va xalqona hikmatlar bilan boyitilgan. Shuningdek, maqollarda axloqiy-didaktik jihatlar ustuvor boʻlib, ular xalq ogʻzaki ijodining hayotiy tajribalardan kelib chiqqan donolik namunasi ekanligini koʻrsatadi. Ushbu tadqiqot orqali fors tilining frazeologik boyligi, xalq ogʻzaki ijodining madaniy asoslari va semantik qatlami yanada teranroq ochib berildi. Tana aʼzolari ishtirokidagi maqollar oʻzbek va boshqa sharq tillarida ham keng tarqalgan boʻlib, bu turdosh madaniyatlar oʻrtasidagi oʻxshashlik va aloqalarning borligidan darak beradi. Tadqiqot natijalari tilshunoslik, tarjima nazariyasi, madaniyatshunoslik va oʻquv jarayonlarida qoʻllanilishi mumkin boʻlgan muhim ilmiy manba sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

◆ Fors tilida:

1. احمدی گیوی، ح. و انوری، ج. (۱۳۸۲). فرهنگ زبان فارسی. تهران: انتشارات سمت.
2. باطنی، محمدرضا. (۱۳۸۰). درآمدی بر معنی‌شناسی. تهران: نشر مرکز.
3. عمید، حسن. (۱۳۷۹). فرهنگ عمید. تهران: انتشارات امیرکبیر.
4. شمیسا، سیروس. (۱۳۸۴). بلاغت و صناعات ادبی. تهران: فردوس.
5. مینوی، مجتبی. (۱۳۵۰). مقالاتی در زبان و ادبیات فارسی. تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
6. کزازی، میرجلال‌الدین. (۱۳۸۷). زبان و ادب فارسی در فرهنگ ایران. تهران: نشر قطره.

7. رشیدیان، علی‌رضا. (۱۳۹۰). نقش اجزای بدن در زبان و فرهنگ فارسی. مجله زبان‌شناسی، شماره ۶۲.

◆ **Ingliz tilida:**

1. Mieder, W. (2004). Proverbs: A Handbook. Greenwood Press.
2. Gibbs, R. W. (1994). The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding. Cambridge University Press.
3. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. University of Chicago Press.
4. Kövecses, Z. (2002). Metaphor: A Practical Introduction. Oxford University Press.
5. Charteris-Black, J. (2005). Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor. Palgrave Macmillan.
6. Seidl, J., & McMordie, W. (1988). English Idioms and How to Use Them. Oxford University Press.
7. Honeck, R. P. (1997). A Proverb in Mind: The Cognitive Science of Proverbial Wit and Wisdom. Lawrence Erlbaum Associates.